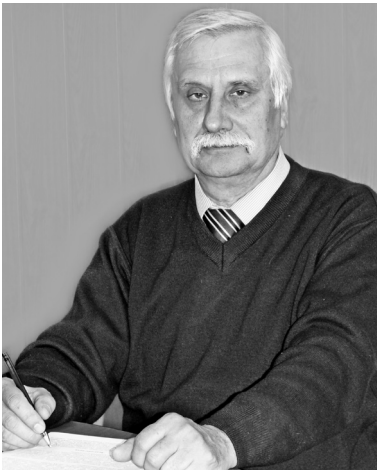

ЮВІЛЕЇ

О.П.РЄСНТ (Київ)

ДО 60-РІЧЧЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА О.І.ГУРЖІЯ

Прізвище Гуржій уже понад 65 років пов'язане з розвитком академічної історичної науки в Україні. Син відомого батька – доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР, заступника директора Інституту історії АН УРСР, академіка-секретаря Відділення економіки, історії, філософії та права Івана Олександровича Гуржія (1915–1971 рр.), Олександр Іванович народився 2 лютого 1955 р. у Києві.

Завершивши навчання у середній школі, 1972 р. Олександр підтвердив відданість сімейній традиції і вступив на історичний факультет Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка. Саме тут, за власним зізнанням, він перетворився з «юнака бажань» на справжню особистість. Допомогали в набутті знань, розширенні кругозору та становленні майбутнього дослідника відомі фахівці В.О.Маркіна,

Ю.Ю.Кондуфор, М.Д.Мелашенко, В.І.Стрельський, В.Н.Котов, А.К.Буцик, П.Д.Кудлай, І.Г.Шовкопляс та ін.

Саме під час навчання в університеті для однокурсників та оточуючих розкрилася внутрішня сутність здібного юнака з відомим прізвищем, надійного товариша, доброзичливої людини. Тоді ж проявився й неабиякий організаторський хист студента О.І.Гуржія, котрий сумлінно виконував обов'язки старости академічної групи. Серед його однокурсників-товаришів, а нині колеґ-учених можна виокремити В.М.Ричку, П.М.Саса, О.М.Мовчан.

Після закінчення університету Олександр Іванович раз і назавжди визначив свою життєву долю: від 1977 р. він працює в академічному Інституті історії. Відтоді почалися непрості наукові будні, спочатку як стажиста-дослідника у відділі історії феодалізму, а вже у 1979–1986 рр. він працював на посаді молодшого наукового співробітника відділу історії феодалізму Інституту історії АН УРСР. У той період відбулося становлення О.І.Гуржія як кваліфікованого науковця. Під керівництвом д-ра іст. наук, проф. Г.Я.Сергієнка 1982 р. він захистив кандидатську дисертацію «Розвиток феодальних відносин на Лівобережній Україні в першій половині XVIII ст.». У 1986 р. у видавництві «Наукова думка» побачило світ перше монографічне дослідження Олександра Івановича – «Эволюция феодальных отношений на Левобережной Украине в первой половине XVIII в.». Вихід цієї праці підсумував етап наукового зростання й новий щабель професійної кар'єри – з 1986 р. О.І.Гуржій працює старшим науковим співробітником рідного відділу в академічному Інституті історії. У 1993 р. дослідницький фах автора підтвердив атестат на вчене звання старшого наукового співробітника зі спеціальності «Історія України».

Від початку 1990-х рр. до кола наукових інтересів Олександра Івановича потрапило висвітлення наукового доробку Д.М.Бантиша-Каменського, М.С.Грушевського, Д.І.Яворницького, Д.І.Багалія та ін. Він безпосередньо брав участь у перевиданні праць цих істориків. Творчий підхід до осмислення минулого рідного народу спонукав стати одним з ініціаторів випуску багатотомної серії «Історія України в прозових творах та документах», де О.І.Гуржій упорядкував чотири томи, що побачили світ 1993–1996 рр. Розуміючи, як потрібна для формування істориків нової генерації доступна джерельна база, він активно долучився до підготовки та публікації документів («Описи Київського намісництва кінця 70–80-х років XVIII ст.», «Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.», «Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст.»).

Розширення спектра професійних зацікавлень, участь у багатьох дослідницьких проєктах, численні видавничі справи не завадили роботі над докторською дисертацією «Гетьманська влада в Українській козацькій державі першої чверті XVIII ст. (на прикладі діяльності І.Скоропадського)», захищеній 1999 р. Ця праця та попередні студії О.І.Гуржія стали підґрунтям для монографічного дослідження «Гетьманська Україна» в рамках видавничого багатотомного проєкту «Україна крізь віки» (т.8), підготовленого у співавторстві з Т.В.Чухлібом.

Із кінця 1999 р. Олександр Іванович – член спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій при Інституті історії України НАНУ, де незмінно впродовж п'ятнадцяти років виконує обов'язки вченого секретаря. Професіоналізм О.І.Гуржія, наукова об'єктивність та виваженість підходів, оцінок, характеристик користуються заслуженою повагою колег. Плідно працює з 2001 р. і як член спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій при історичному факультеті Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка. Із лютого 2002 до 2009 рр. був членом спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських дисертацій при Національній академії оборони України, де впродовж 2004–2007 рр. виконував обов'язки заступника голови. Із моменту створення (2003 р.) тривалий час О.І.Гуржій був членом спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських дисертацій при Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького.

Серйозну наукову роботу Олександр Іванович доповнив педагогічною діяльністю у вищій школі. Першим, хто покликав його до викладання, став Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Зазначимо, що співпраця з черкащанами розпочалася ще у другій половині 1980-х рр. Зокрема, О.І.Гуржій активно долучився до проведення у Черкасах «Козацьких читань» – спільного проєкту академічного Інституту історії України та місцевого вишу. Упродовж 2003–2004 рр. працював на посаді професора кафедри новітньої історії ЧНУ імені Богдана Хмельницького (за сумісництвом). Сприяв створенню навчальної аудиторії-музею імені Івана Олександровича Гуржія на історичному факультеті цього закладу. За його підтримки та активної участі Науково-дослідного інституту селянства й Товариства істориків-аграрників у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького 2004 р. започатковано «Гуржіївські історичні читання», які з регіонального рівня поступово трансформувалися у всеукраїнську, а з 2009 р. і міжнародну наукову конференцію. Тривалий період наукової та педагогічної діяльності доктор історичних наук О.І.Гуржій у 2005 р. «підсумував» ученим званням професора зі спеціальності «Історія України».

До плідних наукових пошуків додалася й активна громадська діяльність. У 2001–2011 рр. Олександр Іванович Гуржій був директором всеукраїнської громадської організації «Український інститут воєнної історії». Із квітня 2008 р. він є членом наукового Товариства істориків-аграрників, а також Товариства істориків Черкащини імені І.О.Гуржія.

Спектр наукових інтересів знаного фахівця концентрується переважно навколо питань історії соціально-економічного, станового та політичного розвитку України другої половини XVII–XVIII ст. Значна частина праць О.І.Гуржія тематично репрезентує державницький напрям української історіографії. Наприкінці 1980 – на початку

1990-х рр. він виступив одним з ініціаторів відновлення знехтуваних радянською історіографією напрацювань державницької школи, розпочавши таку необхідну справу перевидання найбільш вагомих праць попередників.

Можна сказати, гарною науковою традицією Гуржіїв-істориків стала особлива турбота про якісну навчальну книжку для школярів. Зокрема, Олександр Іванович у 1980-х рр. виступив одним з активних ініціаторів підготовки нових підручників та посібників з історії України для учнів середніх шкіл. Розуміючи складність опанування підлітками всіх аспектів соціально-економічної історії започаткував цикл пояснювальних замальовок, наприклад «Мануфактурне виробництво на Україні» (Книга для читання з історії Української РСР, 7–8 класи, 1988 р.). Не оминав О.І.Гуржій і гострих, як на той час, питань, намагаючись заповнити лакуну в історичній пам'яті та задовольнити неабиякий інтерес різних поколінь, найперше юнацтва, щодо козацького минулого.

Логічним продовженням вивчення українського етногенезу та державотворення став вихід у світ 1991 р. монографії «Як і коли почала формуватися українська нація», написаної спільно з відомим істориком В.А.Смолієм. Тривала співпраця й зі студією «Київнаукфільм», де в 1993 р. О.І.Гуржій став науковим консультантом та співавтором сценаріїв документальних кінофільмів серії «Невідома Україна», присвячених життю середньовічного та ранньомодерного українського міста. У 1996 р. побачило світ монографічне дослідження «Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право», де вперше у вітчизняній історіографії було зроблено спробу дослідити проблему становлення та шляхів розвитку козацького державного утворення.

Тривало створення оновлених узагальнюючих курсів з історії України. Зокрема, О.І.Гуржій став співавтором та автором окремих розділів у таких виданнях, як «Історія України в особах IX–XVIII ст.» (1993 р.), «Історія України: нове бачення» (1995 р.), «Сторінки історії України: довідник для школярів і студентів» (2007, 2010 рр.), «Історія України: Навчальний посібник для студентів неісторичних спеціальностей вищих закладів освіти» (2007 р.) та ін.

Темою, яка цікавила автора впродовж не одного десятиліття, починаючи зі студентських років, були непрості українсько-російські стосунки. Підсумком тривалої археографічної, джерелознавчої та історіографічної роботи став вихід у світ праці «Переяславська Рада: очима істориків, мовою документів» (2003 р., у співавт. з Т.В.Чухлібом). Олександр Іванович активно працював над численними статтями до «Малого словника історії України» (1997 р.) та кількома десятками статей до багатомної «Енциклопедії історії України» (2003–2013 рр.). Фундаментальні дослідження з питань соціального становища, формування світоглядних засад, менталітету, правової культури селянства та міщанства другої половини XVII–XVIII ст. знайшли відображення у відповідних розділах колективної «Історії української культури» (т.3, 2003 р.).

Від початку 2000-х рр. поряд із дослідженням соціальної та політичної історії України ранньомодерного часу до кола наукових інтересів О.І.Гуржія ввійшли актуальні питання воєнної історії, у тому числі особливості військового мистецтва українських козаків, історія бойової еліти, полководницький хист гетьмана Петра Сагайдачного, морські походи запорожців. Підсумком тривалої роботи з цієї тематики став енциклопедичний довідник «Історія війн і збройних конфліктів в Україні» (2004 р.).

Узагальненням досліджень на ниві вивчення соціальної історії ранньомодерних часів став вихід друком монографії «Податне населення України XVII–XVIII ст.: Нариси з історії та статистики», котра побачила світ у серії «Бібліотека історії українського селянства» (2009 р.).

Окрему складову роботи Олександра Івановича репрезентує біобібліографія істориків радянської доби, творча спадщина яких не набула широкого визнання й певним чином призабута. Із повагою ставиться він до своїх наставників і вчителів, котрі свого часу співпрацювали з його батьком. Своєрідним напрямом, започаткованим О.І.Гуржієм,

стало відображення істориків у повсякденному житті. У цьому ряду відзначимо біографію Н.М.Миронець, упорядкування бібліографічних матеріалів К.І.Стецюк, що яскраво засвідчує вдячність і шану, збережені впродовж років до людини, яка посприяла успішному науковому формуванню студента Олександра Гуржія. Охоче долучився він і до роботи з висвітлення життєвого та творчого шляху вінницького дослідника соціально-економічної модерної історії України І.Г.Шульги, котрий мав сміливість бути одним із перших істориків замовчуваного голоду 1946–1947 рр. в УРСР.

Розвиваючи тему історика в повсякденні, Олександр Іванович виступив упорядником спогадів, документів, статей про свого батька – «Історик Іван Гуржій у колі рідних і колег» (2008 р.), що вийшла у започаткованій разом із д-ром іст. наук, проф. М.І.Бушиним серії «Історики Черкащини». Завершальним етапом цього циклу наразі можна вважати книгу «Порини» (2008 р.). Крізь призму власного бачення, проникливих спогадів і відчуттів, а також на основі залучення документального матеріалу О.І.Гуржій створив правдиву оповідь, в якій бачимо особисте життя батька, його творчу лабораторію та оточення. Це не просто «традиційна» книга про життя й діяльність одного з провідних українських радянських істориків І.О.Гуржія, а авторська реконструкція непростих суспільно-політичних реалій повоєнного періоду, сталінської диктатури, хрущовської «відлиги» та початку брежнєвського «застою», що впливало на формування світогляду, визначало межі наукового пошуку.

О.І.Гуржій – багаторічний член редакційних колегій періодичних і продовжених видань, у тому числі «Українського історичного журналу», «України в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)», «Українського історичного збірника», «Історичних зошитів», «Вісника Черкаського університету», «Сумської старовини» тощо. За його сприяння та участі в роботі редколегії побачили світ «Дослідження з історії техніки», «Український правничий альманах», «Чорноморська минувшина» та ін.

Простоту й людяність у спілкуванні Олександр Іванович поєднує з вимогливістю у ставленні до роботи як науковий керівник, консультант і редактор колективних проєктів. Він не лише виявить помилки фактологічного характеру, стилістичні похибки, технічні огріхи, а й коректно порадить авторові варіанти найкращих змін. Саме така робота з молодією генерацією дослідників уможливила створення наукової школи професора О.І.Гуржія з соціально-економічної історії України ранньомодерної доби та воєнної історії. На цей час за його наукового керівництва підготовлено 4 докторів та 12 кандидатів історичних наук. Серед учнів Олександра Івановича Т.Д.Чубіна, О.М.Гордуновський, І.Ю.Робак, Ю.О.Тимошенко, Л.П.Дешевенко, Л.І.Капітан, В.А.Лоха, А.Ю.Лега, Ю.В.Підгорецький, О.О.Терентьєва, В.А.Муха, Т.А.Якубова та ін.

Остання за часом праця ювіляра – «Витоки формування ринку вільнонайманої праці в Україні», котра вийшла друком торік. А загалом уже опубліковано близько 600 наукових і науково-популярних студій, серед яких 28 монографій, 8 брошур, 14 підручників і посібників та ін.

Плідна робота відомого фахівця не залишилася поза увагою наукової громадськості та держави. Серед численних відзнак згадаємо премію НАН України імені М.С.Грушевського (1999 р.), почесні грамоти Верховної Ради та Кабінету Міністрів України (2003, 2006 рр.), церковні ордени (2003, 2006 рр.), відомчі нагороди (у тому числі від Національної академії оборони України, 2005 р.). Указом Президента України №1116/2006 від 22 грудня 2006 р. О.І.Гуржєві присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки й техніки України. У 2013 р. він нагороджений почесною грамотою Президії НАН України.

Сьогодні Олександр Іванович Гуржій перебуває в розквіті наукової творчості. Попереду – реалізація нових задумів, численних проєктів та ідей, видання інноваційних підручників, ґрунтовних монографій, підготовка словників і довідників, написання наукових розвідок та цінних спогадів. Тож нехай усі плани збудуться!